

Bağımsız Yaşama Güvenli Bir Adım: Gelişimsel Yetersizliği Olan Bireyler İçin Güvenlik Becerileri

Doç. Dr. Yasemin ERGENEKON*

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Eskişehir / Türkiye,
yergenek@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2443-0884

Dr. Öğretim Üyesi Aysun ÇOLAK

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Eskişehir / Türkiye,
acolak@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6645-2593

Öz

Güvenlik becerileri bireyin evde, okulda, işyerinde ve/veya toplumsal ortamlarda güvenliğini tehdit eden acil, beklenmedik ve tehlikeli durumları fark etmesi, bu durumlara karşı uygun sürede uygun davranışları sergilemesi, kendini koruması ve kişisel güvenliğini sağlaması gibi içinde hem psiko-motor hem de bilişsel farklı pek çok davranışı barındıran geniş bir beceri yelpazesinden oluşur. Gelişimsel yetersizliği olan bireyler için güvenli bir hayatın anahtarı niteliğinde olan güvenlik becerilerinin onlara öğretilmesi yaşamsal önem taşımaktadır. Derleme çalışması olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, (a) gelişimsel yetersizliği olan bireyler için hayâtî önem taşıyan güvenlik becerilerinin ne olduğuna, bu becerilerin alanyazında nasıl sınıflandırıldığına, gelişimsel yetersizliği olan bireylere neden öğretilmesi gerektiğine, bu becerilerin öğretiminde hangi uygulamalardan yararlandığına ilişkin bilgilendirme yapmak ve (b) alanyazında yapılan araştırmaların, yapılan betimsel ve meta analiz çalışmalarının bulguları göz önünde bulundurularak ailelere, öğretmenlere ve araştırmacılara önerilerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik becerileri; Gelişimsel yetersizliği olan bireyler; Bağımsız yaşam; Geçiş; Özel eğitim.

A Safe Step to an Independent Life: Safety Skills for Individuals with Developmental Disabilities

Abstract

Safety skills consist of a wide range of both psycho-motor and cognitive skills including realizing emergent, unexpected and dangerous conditions which threat the security of the individual in the school, home, work and/or community settings, presenting appropriate behaviors in appropriate sequence to these conditions, protecting oneself and maintaining his/her own security. Teaching safety skills which play a key pole for a safe life for individuals with developmental disabilities has a vital importance. The purpose of the present study which was designed as a literature review was (a) to provide information about the safety skills that have vital importance in the lives of individuals with developmental disabilities, the classification of these skills, the reason why they should be taught to individuals with developmental disabilities, which teaching strategies were used for teaching these skills and (b) considering the results of the studies, descriptive studies and meta-analysis studies, providing suggestions to parents, teachers and researchers.

Keywords: Safety skills; Individuals with developmental disabilities; Independent life; Transition; Special education.

Extended Summary

Introduction

Accidents and injuries play the most popular role for causing death or disability in people's lives. Falling, burning, poisoning, suffocation, traffic and home accidents can be seen frequently during childhood years. Most frequently seen death reason between the ages 1-6 is suffocation, whereas 1-18 years it is traffic accidents in Turkey (Bahadır, Oral and Güven, 2011).

Research conducted with individuals with developmental disabilities (DD) which includes individuals with intellectual disabilities (ID) and Autism Spectrum Disorders (ASD) revealed that the percentage of being exposed to safety risks of individuals with ASD is twice or three times more than individuals with typical development (Dixon, Bergstorm, Smith and Tarbox,

2010; Jang, Mehta and Dixon, 2016; Tekin-İftar, Olçay-Gül, Şirin, Bilmez and Değirmenci, 2018). Main reasons of this percentage was listed in the literature as follows: individuals with DD (a) have cognitive, sensual and behavioral failures (Agran and Krump, 2010), (b) limitations in communication skills (Bruder and Kroese, 2005), (c) cannot understand dangerous conditions because of their lack of awareness (Bryen, Carey and Frantz, 2003), (d) do not have any training regarding safety skills (Bryen, Carey and Frantz, 2003; Levy and Packman, 2004), (e) have the behavior of following the directions provided by adults as a result of being provided directions by adults during all their education lives (Kıyak, Tuna and Tekin-İftar, 2019; Tekin-İftar et al., 2018) and people who have danger threats see individuals with DD as easy targets (Fisher, Burke and Griffen, 2013).

Safety Skills and Classification of Safety Skills

Safety skills are skills that are essential for the individuals with DD to live their daily lives safely, be able to participate in community activities, be able to work in a job and continue their lives independently in the community. These skills consist of a wide range of both psycho-motor and cognitive skills (Bambara, Koger and Bartholomew, 2014; Dixon et al., 2010). In the literature, safety skills are grouped depending on the “occurring time”, “occurring frequency”, “setting that the skill is being used”, and “the skills being taught to individuals in the research studies”.

Importance of Teaching Safety Skills to Individuals with Developmental Disabilities

In the literature, it was reported that individuals with DD have difficulties in safety related skills such as realizing and describing a dangerous condition, presenting appropriate behavior in an appropriate time when they face a dangerous condition, protecting one self and maintaining his/her own safety, reporting a negative condition or crime to parents or other adults around him/her and asking for help (Kenny, Bennett, Dougrey and Steele, 2013; Mechling, 2008). Due to these reasons, teaching safety skills systematically to individuals with any kinds of disabilities has vital importance (Agran, Krump, Spooner and Traice-Lynn, 2012; Kıyak, Tuna and Tekin-İftar, 2019; Mechling, 2008; Sirin and Tekin-İftar, 2016; Wilczynski, Connolly, Dubard, Henderson and McIntosh, 2015).

The Place of Safety Skills in the Teaching Programs

Although the importance of safety skills are being mentioned and this necessity is being evidenced with the research studies, teaching safety skills are being neglected in the teaching programs of individuals with DD (Agran and Krump, 2010; Dixon et al., 2010; Jang, Mehta and Dixon, 2016; Kenny et al., 2013; Kıyak, Tuna and Tekin-İftar, 2019; Summers, Tarbox, Findel-Pyles, Wilke, Bergstrom and Williams, 2011; Şirin, 2015). Agran and Krump (2010), Agran et al. (2012) and Sirin and Tekin-İftar (2016) reported that, there are many reasons of neglecting safety skills in the IEPs of individuals with DD and seeing these skills as discouraging by parents and teachers.

Methods Being Used for Teaching Safety Skills

Although research reveal that individuals with DD can learn and present safety skills when needed, there are some limitations in teaching these skills due to the strategies, methods, and techniques being used to teach them. In recent studies, for teaching safety skills, voice production materials, IPod, video technology, computer supported teaching, virtual reality are being used prevalently (Davis, Durand, Bankhead, Strickland, Blenden, Dacus, Pond-Hannig, Hauptert, Fuentes, and Machalicek, 2013; Kelley, Test and Cooke, 2013; Mechling, 2008). But there is still need for more studies on this subject (Mechling, 2008).

Even though safety skills are being taught to individuals with DD in acquisition level, there are problems related with generalization and maintenance of these skills. In order to overcome the problems about generalization and maintenance, in-situ training is being suggested in the literature. Using in-situ training extended the literature regarding the generalization of safety skills (Jang, Mehta and Dixon, 2016; Miltenberger, 2008).

Research Related with Safety Skills Training

In the last 30 years it can be seen that various safety skills are being taught to individuals with different types of disabilities with different ages. There are also descriptive and meta-analysis studies which examined these studies according to different variables (Dixon et al., 2010; Kıyak et al., 2019; Mechling, 2008; Tekin-İftar et al., 2018; Wiseman, McArdell, Bottini and Gillis, 2016).

Conclusion and Recommendations

In the present study, providing information about listing the safety skills which have crucial importance for individuals with DD, classification of these

skills in the literature, why these skills should be taught to these individuals, which teaching implementations are being used for teaching these skills, and moving with the results of the descriptive and meta-analysis studies which were conducted between 1970-2018 by different researchers providing some recommendations to parents, teachers and researchers were aimed. Moving with the results of the mentioned research studies, following recommendations can be provided:

- Courses related with teaching safety skills should be inserted into the teacher training programs, and for the in-service teachers working in classes, in-service seminars and trainings should be organized about how to teach these skills.
- Research studies should be conducted for examining which teaching implementations are more efficient on teaching safety skills.
- In the literature, it can be seen that safety skills were usually taught in 1:1 conditions. Studies which aim to teach these skills in small and big group conditions should be planned.
- Research results revealed that behavioral skill training was an effective way of teaching safety skills. Future research studies should be conducted for examining which component or components of behavioral skill training were responsible for learning.

Giriş

Kazalar ve yaralanmalar bireylerin yaşamlarının her döneminde karşı karşıya kalabilecekleri, ölüme ya da sakatlığa yol açan sağlık sorunlarının başında gelmektedir. Evde ve toplumsal ortamlarda meydana gelen kazalar ve buna bağlı olarak gelişen yaralanmalar ve/veya ölümler, hem toplumsal bir problem hem de bir halk sağlığı sorunudur (Bahadır, Oral ve Güven, 2011; Çelik-İnanç, Uğur-Baysal, Coşgun, Taviloğlu ve Ünüvar, 2008a; Çelik-İnanç, Uğur-Baysal, Çetin, Coşgun, Taviloğlu ve Ünüvar, 2008b; Özdemir, Reşitoğlu, Tolunay, Çelik, Celiloğlu, Karakılçık, Tanyeli, Sarıbaş, Kazgan, Pehlivan, Uç ve Çelik, 2016). Alanyazında alınabilecek basit önlemlerle kazaların ve buna bağlı olarak gelişen yaralanmaların ve ölümlerin önlenebileceği ifade edilmesine rağmen, kazaların öngörülemediği ya da önlenemediği düşüncesi kazalardan korunmada başlıca engeli oluşturmaktadır (Bahadır, Oral ve Güven, 2011; Çelik-İnanç ve ark., 2008a; Çelik-İnanç ve ark., 2008b).

Çocukluk döneminde düşme, yanma, boğulma, zehirlenme, trafik ve ev

kazaları sıklıkla görülmektedir. Yapılan çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1-18 yaş aralığındaki bireylerde en sık görülen ölüm nedeninin kazalara bağlı yaralanmalar olduğunu göstermektedir. Kazalara bağlı olarak gerçekleşen ölüm nedenleri arasında bir yaş altı çocuklarda boğulmalar, 1-18 yaş arasındaki bireylerde ise trafik kazaları ilk sırada yer almaktadır (Bahadır, Oral ve Güven, 2011). Ülkemizde ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre 2016 yılında gerçekleşen trafik kazalarının %15.7'si ölüm ya da yaralanmayla sonuçlanmıştır. Bu kazalarda toplam 7 bin 300 kişi yaşamını yitirirken bunlardan 760'ını çocuklar oluşturmuştur. Yaşamını yitiren çocukların yaş grubu dağılımına bakıldığında gerçekleşen çocuk ölümlerinin %44.6'sının 0-9 yaş grubunda, %20.9'unun 10-14 yaş grubunda ve %34.5'inin ise 15-17 yaş grubunda olduğu görülmüştür. Ölüm nedeni istatistiklerine göre 1-17 yaş grubunda en fazla çocuk ölümleri dışsal yaralanma ve zehirlenmeler nedeniyle gerçekleşmektedir. Söz konusu nedenle hayatını kaybeden 1-17 yaş grubundaki çocuk ölüm sayısı 2015 yılında 2 bin 82 iken 2016 yılında bin 942 kişiye düşmüştür. Bu veriler gelişmiş ülkelerdeki verilere yakın sayılmaktadır (TÜİK, 2018). Sayıların yüksekliği göz önünde bulundurulduğunda yaralanmaları önlemek için çalışmalar yapılması gerektiği açıkça görülmektedir. Alanyazında yaralanmaları önlemek için tehlikenin ortaya çıkmasını önlemeye, kaza risklerini belirleyen çalışmalar yapmaya, bireyleri tehlike anından ve yerinden uzaklaştırmaya, tehlikenin temel niteliklerini değiştirmeye vb. yönelik çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilmektedir (Bahadır, Oral ve Güven, 2011; Çelik-İnanç ve ark., 2008a; Çelik-İnanç ve ark., 2008b).

Zihin yetersizliği ve/veya otizm spektrum bozukluğunu (OSB) da içine alan şemsiye bir kavram olan gelişimsel yetersizliği olan bireylerle yapılan çalışmalar ise bu bireylerin güvenlik risklerine maruz kalma oranının tipik gelişen akranlarından iki ya da üç kat daha fazla olduğunu göstermektedir (Dixon, Bergstorm, Smith ve Tarbox, 2010; Jang, Mehta ve Dixon, 2016; Kim, 2010; Ramirez, Fillmore, Chen ve Peek-Asa, 2010; Strickland, McAllister, Coles ve Osborne, 2007; Tekin-İftar, Olçay-Gül, Şirin, Bilmez ve Değirmenci, 2018; Yıldırım-Sarı ve Girli, 2012). Bunun temel nedenleri alanyazında gelişimsel yetersizliği olan bireylerin; (a) bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yetersizliklere sahip olmaları (Agran ve Krump, 2010), (b) iletişim becerilerinde yetersizliklerinin olması (Bruder ve Kroese, 2005), (c) farkındalık düzeyleri düşük olduğu için güvenlik tehdidine maruz kaldıklarını anlayamamaları (Bryen, Carey ve Frantz, 2003), (d) güvenlik becerilerine ilişkin herhangi bir eğitim almamaları (Bryen, Carey ve Frantz, 2003; Levy ve Packman,

2004), (e) eğitim yaşantıları boyunca yönergelere uyma, söyleneni yapma gibi uyum eğitimi almalarının bir sonucu olarak özellikle yetişkinlerden gelen yönergelere uyup söyleneni yerine getirme davranışına sahip olmaları (Kıyak, Tuna ve Tekin-İftar, 2019; Tekin-İftar ve ark., 2018) ve (f) güvenlik tehdidinde bulunan kişilerin bu bireyleri kolay hedefler olarak görmeleri (Fisher, Burke ve Griffen, 2013) olarak sıralanmaktadır. Sıralanan bu noktalar göz önünde bulundurulduğunda güvenlik becerilerinin anne-babalar, öğretmenler, bireyin yakın çevresindeki kişiler tarafından ne olduğunun bilinmesi ve gelişimsel yetersizliği olan bireylere sistematik öğretimler yoluyla kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

Güvenlik Becerileri ve Sınıflaması

Güvenlik becerileri, gelişimsel yetersizliği olan bireylerin yaşamlarını güven içinde sürdürebilmeleri, toplumsal etkinliklere tam katılım sağlayabilmeleri, bir işte çalışabilmeleri ve toplumda bağımsız bireyler olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan becerilerdir (Taber, Alberto, Seltzer ve Hughes, 2003; Timko ve Sainato, 1999). Bu beceriler bireyin evde, okulda, işyerinde ve/veya toplumsal ortamlarda güvenliğini tehdit eden acil, beklenmedik ve tehlikeli durumları fark etmesi, bu durumlara karşı uygun sürede uygun davranışları sergilemesi, kendini koruması ve kişisel güvenliğini sağlaması gibi (Bambara, Browder ve Koger, 2006; Bambara, Koger ve Bartholomew, 2014; Dixon ve ark., 2010) içinde hem psiko-motor hem de bilişsel farklı pek çok davranışı barındıran geniş bir beceri yelpazesinden oluşur. Çoğu birey yaşamının farklı dönemlerinde güvenliğini tehdit eden acil, beklenmedik ve tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalabilir. Alanyazında güvenlik becerilerinin tehdidin “oluşma zamanına”, “oluşma sıklığına”, “becerinin kullanıldığı ortama” ve yürütülen araştırmalarda bu bireylere öğretilen “becerilere” göre sınıflandırıldığı görülmektedir. Alanyazında güvenlik becerileri farklı başlıklar altında sınıflansa da bu sınıflamalar dikkatle incelendiğinde bu başlıkların altında yer alan becerilerde benzerlikler olduğu dikkati çekmektedir.

Clees ve Gast (1994) tehdidin “*oluşma zamanını*” dikkate alarak güvenlik becerilerini, önleyici ve tepkisel güvenlik becerileri olarak iki grupta sınıflamışlardır. Önleyici güvenlik becerileri, bireyi tehdit eden durumun ortaya çıkmasını önlemek üzere yapılan davranışlardır. Araca bindiğinde emniyet kemeri takmak, makasla kâğıt keserken kısa küt uçlu makas kullanmak, bisiklete binerken kask takmak önleyici güvenlik becerilerine örnek olarak verilebilir. Tepkisel güvenlik becerileri ise bireyi tehdit eden bir durum oluştuğunda

bireyin bu durumdan uzaklaşmasını gerektiren davranışlardır. Gaz kaçağı olduğunda gazı ana vanadan kapatmak, pencereyi açarak ortamı havalandırmak ve 187'yi arayarak ilgililere haber vermek tepkisel güvenlik becerilerine bir örnektir.

Bambara ve arkadaşları (2006) ile Bambara ve arkadaşları (2014) güvenlik becerilerini “*kullanıldığı ortamları*” dikkate alarak evde ve toplumsal ortamlarda gerekli olan güvenlik becerileri olarak iki grupta ele almışlardır. Evde gerekli olan güvenlik becerileri tehlikeleri fark etme ve kaçınma, basit güvenlik önlemleri alarak güvenli bir ev ortamı yaratma, 155, 112 vb. acil numaraları arama ve yardım isteme, acil durumlarda binadan ayrılma, basit ilkyardım becerilerini kullanma vb. şeklinde sıralanmaktadır. Toplumsal ortamlarda gerekli olan güvenlik becerileri ise tehlikeli durumları fark etme ve bu durumlardan kaçınma, tehlikelerden korunma, gerektiğinde yardım isteme, telefon kullanma vb. becerilerden oluşmaktadır.

Miltenberger ve Gross (2011) tehdidin “*oluşum sıklığını*” dikkate alarak güvenlik becerilerini, sık oluşan ve nadir oluşan ancak yaşamı tehdit eden durumlar olarak iki grupta sınıflamışlardır. Sık oluşan durumlar, bireyin söz konusu güvenlik becerisini günlük yaşamında sıklıkla kullanmasını gerektiren durumlardır. Karşıdan karşıya geçmek, merdiven inip çıkmak gibi beceriler bireyin gün içinde sıklıkla gerçekleştirdiği ve uygun güvenlik becerisini tekrarlama şansına sahip olduğu durumlardır. Nadir oluşan ancak yaşamı tehdit eden durumlar bireyin yaşamında hiç karşılaşmayacağı ya da nadiren karşılaşabileceği durumları ifade eder. Yangın, elektrik çarpması, boğulma, zehirlenme, hırsızlık, darp, depresyon, kaçırılma vb. olaylar nadir oluşan ancak yaşamı tehdit eden durumlardır. Böyle bir durumla karşılaştığında bireyin güvenliğini tehdit eden durumdan uzaklaşarak kendini güvenliğe alması beklenir. Böylece birey yaralanma ya da ölüm gibi kötü bir durumla karşılaşmaktan kaçınabilir.

Mechling (2008) alanyazında gelişimsel yetersizliği olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretildiği araştırmaları incelemiştir. Araştırmacı bu çalışmalarda bireye “*öğretilen becerileri*” dikkate alarak güvenlik becerilerini altı başlık altında ele almıştır. Araştırmacı öğretilen beceriler açısından güvenlik becerilerini; (a) ev kazalarını önlemeye yönelik beceriler, (b) ilkyardım becerileri, (c) trafikte gerekli beceriler, (d) yangın güvenliği becerileri, (e) yabancıardan kaçma/kaçınma becerileri ve (f) acil durumlarda telefon kullanma becerileri başlıkları altında sıralamıştır.

Dixon ve arkadaşları (2010) alanyazın taraması yaparak gelişimsel yetersizliği olan bireylere “*güvenlik becerilerinin öğretildiği*” araştırmaları incelemiştir. Araştırmacılar inceledikleri araştırmaları dikkate alarak güvenlik becerilerini acil durum becerileri, kaza önleme becerileri ve yaya becerileri olmak üzere üç başlık altında sınıflamışlardır. Araştırmacılar acil durum becerilerini yangın, kaybolma, kesik gibi tehdit edici durumlarla karşı karşıya kaldığında bireye uygun tepkide bulunmayı öğretmeyi hedefleyen beceriler olarak tanımlamışlardır. Araştırmacılar kaza önleme becerilerini evde, okulda, işte ya da bulunduğu ortamlarda bireyin karşı karşıya kalabileceği ilaç yutma, zehirlenme, kesici aletlerle ya da tehlikeli araçlarla oynama gibi kaza durumlarının azalmasını sağlayan becerilerin öğretilmesi olarak tanımlamışlardır. Araştırmacılar yaya becerilerini ise yetersizliği olan bireylerin bağımsız olarak karşıdan karşıya geçmesi, trafik levha ve işaretlerini tanıması gibi yaya ve taşıt trafiğine ilişkin beceriler olarak tanımlamışlardır.

Jang ve arkadaşları (2016) ise güvenlik becerilerini yedi genel başlık altında ele almışlardır. Araştırmacılar güvenlik becerilerini; (a) kaza önleme becerileri, (b) düşmeleri önleme becerileri, (c) ilkyardım becerileri, (d) yangın güvenliği becerileri, (e) yaya becerileri, (f) kendini savunma becerileri (cinsel tacizden korunma, kaçırılma girişimlerinden korunma ve akran zorbalığı) ve (g) acil durumlarda telefon kullanma becerileri olarak sıralamışlardır.

Görüldüğü gibi alanyazında güvenlik becerileriyle ilgili farklı sınıflamalar bulunmaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken temel nokta, güvenlik becerileriyle ilgili farklı sınıflamalar yapılsa da bireyin güvenliğini tehdit eden durumların evde, okulda, işyerinde ve toplumsal yaşamda içinde bulunduğu ortamlarda her an karşısına çıkabileceği gerçeğidir. Bu noktada güvenlik becerilerinin hem tipik gelişen bireylere hem de özel gereksinim grupları içinde yer alan gelişimsel yetersizliği olan bireylere öğretimi büyük önem kazanmaktadır.

Gelişimsel Yetersizliği Olan Bireylere Güvenlik Becerileri Öğretiminin Önemi

Gelişimsel yetersizliği olan bireylere sunulan eğitim hizmetlerinde hedeflenen en uzun dönemli amaç, bireye toplumla bütünleşmesini sağlayacak bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak, bireyin toplum içinde güvenli bir yaşam sürdürmesini sağlamak, böylece bireyin ve dolayısıyla ailesinin bağımsızlığını ve yaşam kalitesini arttırmaktır. Gelişimsel yetersizliği olan bireylerin evde ve toplumsal yaşamda gerekli olan güvenlik becerilerini kazanmaları,

onların bağımsızlıklarını arttırırken diğer taraftan güvenlik tehditlerinin artmasına ve güvenliklerini tehdit eden durumlarla karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır (Bambara, Koger ve Bartholomew, 2014; Bergstrom, Najdowski ve Tarbox, 2012; Mechling, 2008; Taylor, Hughes, Richard, Hoch ve Coello, 2004; Wehmeyer ve Shrogren, 2015). Alanyazında gelişimsel yetersizliği olan bireylerin tehlikeli bir durumu fark etme ve tanımlama, tehlikeli bir durumla karşılaştığında uygun sürede uygun davranışları sergileme, kendini koruma ve kişisel güvenliğini sağlama, kendisine yönelik olumsuz bir durumu ya da suçu ebeveynlerine ya da çevresindeki kişilere bildirme ve yardım isteme gibi güvenlikle ilgili becerileri yerine getirmede çeşitli sınırlıklar yaşadıkları ifade edilmektedir (Ergenekon, 2012; Kenny, Bennett, Dougrey ve Steele, 2013; Mazzucchelli, 2001; Mechling, 2008). Bu nedenle, güvenlik becerilerinin hangi yetersizlik kategorisinde olursa olsun tüm özel gereksinimli bireylere sistematik biçimde öğretilmesi yaşamsal önem taşımaktadır (Agran, Krump, Spooner ve Traice-Lynn, 2012; Ergenekon, 2012; Kıyak, Tuna ve Tekin-İftar, 2019; Mechling, 2008; Şirin ve Tekin-İftar, 2016; Wilczynski, Connolly, Du-bard, Henderson ve Mcintosh, 2015).

Gelişimsel yetersizliği olan bireyleri güvenliğini tehdit eden durumlardan koruyabilmek için bireyin yaşadığı ya da içinde bulunduğu çevrede çeşitli önlemler alınmalı ya da bireye bu tür durumlarla karşı karşıya kaldığında ne yapacağı öğretilmelidir. Önlem almak, bireye güvenlikle ilgili bilgi ve becerileri kazandırmak ve yaşadığı çevrede bireye güvenliğiyle ilişkili gerekli destek hizmetleri sağlamak, gelişimsel yetersizliği olan bireylerin kazalara maruz kalmalarını ya da kazalar sonucunda meydana gelen ölüm ve yaralanmaları belli bir oranda önleyebilir. Ancak güvenliği tehdit eden durumlar her yerde ve her an gelişimsel yetersizliği olan bireylerin karşısına çıkabilir (Miltenger, 2008). Buna ek olarak gelişimsel yetersizliği olan bireylere güvenli olan ve olmayan durumları fark ettirerek güvenliği tehdit eden durumların önlenmesi ve bu tür durumlar karşısında bireylerin uygun zamanda uygun tepkide bulunabilmesi için kişisel güvenliği artırmayla ilgili bilgi ve becerilerin bireye kazandırılması gerekir (Agran ve ark., 2012; Ergenekon, 2012; Kenny ve ark., 2013; Mechling, 2008; Özen, 2008; Summers, Tarbox, Findel-Pyles, Wilke, Bergstrom ve Williams, 2011). Gelişimsel yetersizliği olan bireylere toplumsal yaşamda güvenli bir yaşam sürebilmesi için gerekli bilgi ve beceriler kazandırılmazsa ve yaşadığı çevrede güvenliğiyle ilişkili gerekli destek hizmetleri ve kontrol mekanizmaları sağlanamazsa bireyler için güvenlik riski artabilir (Collins, Wolery ve Gast, 1991; Hoch, Taylor ve Rodriguez, 2009; Mech-

ling, 2008; Taber ve ark., 2003). Bu nedenle ailelerin, öğretmenlerin, işverenlerin, bireyin çevresindeki ve yaşamındaki önemli kişilerin güvenlik becerilerinin ne olduğunu, bu becerilerin gelişimsel yetersizliği olan bireylerin bağımsızlıklarının artmasına ve güvenli bir yaşam sürdürmelerine katkı sağladığını bilmeleri, bu becerilerin öğretimine programlarda yer vermeleri ve bu beceriler için ve günlük yaşamda öğretim fırsatları yaratmaları son derece önemlidir (Agran ve ark., 2012; Collins, Wolery ve Gast, 1991; Dogoe, Banda, Lock ve Feinstein, 2011; Ergenekon, 2012; Kıyak, Tuna ve Tekin-İftar, 2019).

Güvenlik Becerilerinin Öğretim Programlarındaki Yeri

Alanyazında kendini koruma ve kişisel güvenliğini sağlamaya ilgili bilgi ve becerilerin hem tipik gelişen hem de gelişimsel yetersizliği olan bireylere kazandırılmasının en az motor, iletişim, akademik ve sosyal beceriler kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Yetersizliği olan bireyin yaşı, sahip olduğu yetersizlik türü, gereksinimleri, ailesinin ve bulunduğu çevredeki kişilerin beklentilerine bağlı olarak bireye öğretilmesi gereken güvenlik becerileri farklılaşabilmektedir. Örneğin küçük yaşta çocuklar için tehlikeyi önleme becerileri daha önemliken ergenlik-yetişkinlik dönemindeki bireyler için tehlikeli bir durumu fark etme ve bu duruma uygun tepkide bulunma becerileri daha önemlidir (Collins ve ark., 1991).

Toplumdaki herkes için yaşamsal öneme sahip olan güvenlik becerilerinin kazandırılmasında okullara çok önemli görevler düşmektedir. Bununla birlikte güvenlik becerileri önemle vurgulanmasına ve araştırmalarla da bu önem ortaya konmasına rağmen, gelişimsel yetersizliği olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretiminde programlarda ihmal edildiği görülmektedir (Agran ve Krump, 2010; Dixon ve ark., 2010; Jang, Mehta ve Dixon, 2016; Kenny ve ark., 2013; Kıyak, Tuna ve Tekin-İftar, 2019; Summers ve ark., 2011; Şirin, 2015). Örneğin ABD’de tipik gelişen bireyler için okul programlarında sağlık ve güvenlikle ilgili konulara yer verilmesinin önemli ve gerekli olduğu vurgulanmasına rağmen, öğretmenlerin yarısından daha azının programlarında bu türden amaçlara yer verdikleri görülmektedir (Carruth, Pryor, Cormier, Bateman, Matzke ve Gilmore, 2010). Ülkemizde ise okul programlarında güvenlik becerileriyle ilgili amaçlar olmasına rağmen, okullarda bu becerilerin öğretimine ya hiç yer verilmediği ya da sınırlı biçimde yer verildiği; yer verildiğinde ise sistematik olmayan uygulamalarla öğretilmeye çalışıldığı, uygulamalı olarak öğretilmediği ya da bilgi düzeyinde sunulduğu görülmektedir (Ergenekon, 2018; Kutlu, 2016; Şirin, 2015).

Collins ve arkadaşları (1991) her yaş düzeyindeki zihin yetersizliği olan

bireyler için gerekli olan güvenlik becerilerinin neler olduğunu belirledikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmanın bulguları, okulöncesi dönemdeki çocuklar için 20, ilköğretim dönemindeki çocuklar için 45 ve ergenlik-yetişkinlik dönemindeki bireyler için ise 56 güvenlik becerisinin önemli beceriler olarak belirlendiğini göstermektedir. Bireylerin yaşı arttıkça gereksinim duydukları güvenlik becerilerinin sayısı da artmıştır. Agran ve arkadaşları (2012) gelişimsel yetersizliği olan bireylere okulda güvenlik becerileri hakkında ne öğrendiklerini ve kendileri için önemli olan güvenlik becerilerini sıralamalarını istedikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada özel eğitim sınıfına devam eden katılımcılar kendini tedavi etme, ev ve toplum güvenliği ve iş güvenliğini önemli beceriler olarak sıralarken kaynaştırma uygulamaları çerçevesinde eğitim alan katılımcılar AIDS'ten korunma, yangın güvenliği ve cinsel istismardan korunma becerilerinin kendileri için önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ailelerle yürütülen çalışmalar, güvenlik becerilerinin programlarda yer almasının onlar için de önemli olduğunu göstermektedir. Ancak yapılan çalışmalarda aileler güvenlik becerilerinin programda yer almasının çok önemli olduğunu belirtmelerine rağmen, büyük çoğunluğu çocuklarının öğretmenleriyle bu konu hakkında konuşmadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, ailelerin öğretmenlerinden çocuklarının bireyselleştirilmiş eğitim programlarında (BEP) güvenlik becerilerinin öğretimine yer verilmesini talep etmemeleri de oldukça dikkat çekici bir durumdur (Agran ve Krump, 2010).

Agran ve Krump (2010), Agran ve arkadaşları (2012) ile Şirin ve Tekin İftar (2016) güvenlik becerilerinin gelişimsel yetersizliği olan bireylerin BEP'lerinde yeterince yer almamasının ailelerden ve öğretmenlerden kaynaklanan bazı nedenleri olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar güvenlik becerilerinin gelişimsel yetersizliği olan bireylerin programlarında ihmal edilmesinin ve çalışılırken cesaret kırıcı beceriler olarak görülmesinin nedenlerini; (a) ailelerin ve öğretmenlerin çocuğun temel sağlık ve güvenlik becerilerine sahip olduğunu varsaymaları, (b) ailelerin çocuklarının güvenlik becerilerine ilişkin performansıyla ilgili yanlış ya da eksik bilgi vermeleri, (c) güvenlik becerileri öğretimi denildiğinde bireye yaptıkları dokunma, gitme, yapma, uzak dur vb. uyarıları öğretim olarak algılamaları, (d) çocukların ailelere aşırı bağımlı olmaları, (e) gelişimsel yetersizliği olan bireylerin uyarıları ayırt edememe, gözleyerek öğrenmede sınırlılık, kalıcılık ve genellemede yaşanan sıkıntılar vb. öğrenme özellikleri, (f) gelişimsel yetersizliği olan bireylerin güvenlik becerilerini öğrenmelerinin mümkün olmadığını düşünerek diğer becerilerin öğretimine odaklanmaları, (g) gelişimsel yetersizliği olan bireyler için tehlikeli

bir durumun oluşma olasılığının çok düşük olduğunu, oluştuğunda ise kendilerinin bu durumlara bizzat müdahale edebileceklerini düşünmeleri, (h) güvenlik becerilerini hangi durumda ve nasıl öğreteceklerine ilişkin yeterli bilgi ve beceri donanımına sahip olmamaları, (i) bu becerilerin öğretimi için toplum temelli öğretim, yerinde eğitim-in situ training vb. çeşitli kaynaklara gereksinim duyulması, (i) öğretim sırasında bireyin kaza ya da yaralanma gibi birtakım risklerle karşılaşabilmesi, (j) günlük rutinlerde güvenlik becerilerinin öğretimine ilişkin doğal öğretim fırsatlarının kullanılmaması, (k) bireyin BEP’inde bir güvenlik becerisi hedeflenmiş olmasına rağmen, daha önemli gördükleri için akademik beceri öğretimine odaklanmaları ve (l) güvenlik becerilerinin öğrenme ölçütünün yüksek düzeyde (çoğu zaman %100) olması ve bu ölçütün karşılanma zorunluluğu olarak sıralamışlardır. Alanyazında güvenlik becerilerinin öğretiminin sadece uygulamalarda değil, aynı zamanda araştırmalarda da ihmal edildiği ifade edilmektedir (Agran ve Krump, 2010; Kenny ve ark., 2013; Summers ve ark., 2011; Şirin ve Tekin İftar, 2016).

Bu becerilerin ihmal edilmesinde sıralanan tüm bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda gelişimsel yetersizliği olan bireylerin BEP’lerinde güvenlik becerilerine ilişkin amaçlara yer verilmesinin ne kadar gerekli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Araştırma bulguları da gelişimsel yetersizliği olan bireylerin sistematik öğretim sunulduğunda pek çok güvenlik becerisini öğrenebildiklerini, gerekli durumlarda günlük yaşamlarında öğrendikleri bu becerileri kullanabildiklerini göstermektedir (Akmanoğlu ve Tekin-İftar, 2011; Batu, Ergenekon, Erbaş ve Akmanoğlu, 2004; Ergenekon, 2012; Kutlu, 2016; Özen, 2008; Süzer, 2015; Yücesoy-Özkan, 2013). Bunun yanı sıra, BEP’lere güvenlik becerilerinin öğretimiyle ilgili amaçlar konması ve bu becerilerin gelişimsel yetersizliği olan bireylere erken yaşta kazandırılması, bireylerin buldukları çevrede tehlikeleri fark etmelerini ve tehlikelerden korunma konusunda daha dikkatli olmalarını sağlayacaktır. Ayrıca, bireylerin bu becerilerde kazandığı yeterlik daha ciddi kazaları ve yaralanmaları da önlemeye hizmet edecektir (Timko ve Sainato, 1999).

Güvenlik Becerilerinin Öğretiminde Kullanılan Yöntemler

Araştırmalar evde ve toplumsal ortamlarda gerekli olan güvenlik becerilerinin gelişimsel yetersizliği olan bireyler tarafından öğrenilebildiğini ve gerekli durumlarda sergilenebildiğini göstermekle birlikte, bu becerilerin öğretiminde becerinin doğasından kaynaklanan bazı sınırlılıklar söz konusudur. Bu sınırlılıklar alanyazında; (a) güvenlik becerilerinin öğretimi için gereksin-

nim duyulan acil ya da tehlikeli durumların günlük yaşamda ve öğretim sırasında istediğimiz anda gerçekleşmemesi, (b) her seferinde aynı acil ya da tehlikeli durumu aynı biçimde yaratmanın mümkün olmaması, (c) bu becerilerin öğretimi için doğal ortamları kullanmanın güvenlik, etik vb. nedenlerle uygun olmaması, (d) öğretim denemeleri için gün içinde doğal öğrenme fırsatlarının yaratılmaması biçiminde sıralanmaktadır (Christensen, Lignugaris-Kraft ve Fiechtel, 1996; Ergenekon, 2012; Mechling, 2008).

Güvenlik becerilerinin öğretiminde becerinin doğasından kaynaklanan nedenlerin yanı sıra, bu becerileri öğretmede kullanılan strateji, yöntem ve tekniklerden de kaynaklanan bazı sınırlılıklar söz konusudur. Güvenlik becerilerinin öğretiminde yaygın olarak model olma, ipucu ve pekiştirme sistemleri, rol oynama ve performansla ilişkin dönüt sunmanın kullanıldığı (Jang, Mehta ve Dixon, 2016); çok sayıda çalışmada ise bu becerilerin öğretimi için birden çok uygulamayı içeren öğretim paketlerinin kullanıldığı görülmektedir (Dixon ve ark., 2010). Matson (1980) ve Peterson (1984) yaptıkları çalışmalarda öğretim sürecine rol oynama aşaması eklenmediğinde gelişimsel yetersizliği olan bireylerin bu becerileri tam olarak öğrenemediklerini ifade etmektedirler. Ancak -mı gibi yapmayı gerektiren rol oynama becerisinde gelişimsel yetersizliği olan bireylerin sınırlılıkları olduğu da oldukça açıktır (Mechling, 2008). Tüm bu nedenler araştırmacıları alternatif öğretim strateji, yöntem ve tekniklerini aramaya yöneltmiştir. Güvenlik becerilerinin öğretimindeki bu alternatiflerden biri de öğretimde teknoloji kullanımınıdır. Son dönemde yapılan çalışmalar incelendiğinde güvenlik becerilerinin öğretiminde konuşma üreten cihazlar, iPod, video teknolojisiyle öğretim, bilgisayar destekli öğretim, sanal gerçeklik uygulamalarının yaygın olarak kullanıldığı ve etkili olduğu görülmektedir (Davis ve ark., 2013; Ergenekon, 2012; Kelley, Test ve Cooke, 2013; Mechling, 2008). Bu bulgulardan hareketle, güvenlik becerilerinin öğretiminde öğretim teknolojileri ve destekleyici teknoloji uygulamalarının etkilerinin araştırılmasına olan gereksinimin devam ettiği söylenebilir (Mechling, 2008). Buradan yola çıkarak güvenlik becerilerinin öğretiminde davranışsal tekniklerin ve teknolojinin birlikte kullanılmasıyla gelişimsel yetersizliği olan bireylere daha gerçekçi ve yaratıcı bir eğitim sunulabilir.

Güvenlik becerileri edinim aşamasında gelişimsel yetersizliği olan bireylere kazandırılrsa da edinilen becerilerin genelleme ve kalıcılığıyla ilgili bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlardan ilki bu becerilerin genellemesiyle ilgilidir. Gelişimsel yetersizliği olan bireyler bu becerileri davranışsal beceri eğitimleri yoluyla öğrenebilmekte, ancak öğrendikleri becerileri gerçek

tehlikeli durumlarda kullanmakta ve doğal ortamlara genellemekte çeşitli güçlükler yaşamaktadırlar. Alanyazındaki birçok çalışma da güvenlik becerilerine ilişkin eğitim alan bireylerin bu becerileri gerçek tehlikeli durumlarda çok iyi sergileyemediklerini göstermektedir (Jang, Mehta ve Dixon, 2016; Mechling, 2008). Güvenlik becerilerinin öğretimiyle ilgili yaşanan sorunlardan bir diğeri, edinilen becerilerin kalıcılığıyla ilgilidir. Bu konuda araştırma sonuçları karışık veriler sunmaktadır. Bu nedenle, alanyazında güvenlik becerileri öğretildikten sonra belirli aralıklarla yerinde değerlendirmeler yapılması önerilmektedir (Jang, Mehta ve Dixon, 2016; Miltenberger, 2008).

Güvenlik becerilerinin öğretiminde kalıcılık ve genelleme aşamalarında yaşanan bu sorunları ortadan kaldırmaya yönelik olarak yerinde eğitim (in situ training) önerilmektedir. Yerinde eğitim sırasında bireye bilgi verilmeden doğal ortamda gerçek duruma benzetilmiş bir güvenlik tehdidi sunulur ve bireyin bir ipucu ya da dönüt olmadan güvenlik becerilerini gerçekleştirmesi beklenir. Yerinde eğitimin kullanımı, güvenlik becerilerinin genellenmesini önemli ölçüde geliştirmiştir. Dolayısıyla, yerinde eğitim değerlendirmeleri davranışsal beceri eğitimleri yoluyla yapılarak bu becerilerin daha doğal koşullara genellenmesi sağlanabilir (Jang, Mehta ve Dixon, 2016; Miltenberger, 2008). Görüldüğü üzere güvenlik becerileri, gelişimsel yetersizliği olan bireylerin bağımsız yaşama adım atmasında yaşamsal öneme sahip beceriler arasındadır. Bu nedenle, gelişimsel yetersizliği olan bireylere bu becerilerin öğretilmesi ve sonrasında da kalıcılık ve genellemeyle ilgili çalışmalar yapılması bireylerin bağımsızlığı, güvenliği ve yaşam kalitesi açısından son derece önemlidir.

Güvenlik Becerilerinin Öğretimiyle ilgili Araştırmalar

Alanyazında son 30 yıldır farklı yaş ve yetersizlik düzeyindeki bireylere güvenlik becerilerinin öğretimiyle ilgili çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, alanyazında gelişimsel yetersizliği olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretildiği çalışmaları çeşitli değişkenler açısından inceleyen betimsel analiz ve meta analiz çalışmaları da yapılmıştır (Dixon ve ark., 2010; Kıyak, Tuna ve Tekin-İftar, 2019; Mechling, 2008; Tekin-İftar ve ark., 2018; Wright ve Wolery, 2011; Wiseman, McArdell, Bottini ve Gillis, 2017). İzleyen paragraflarda farklı güvenlik becerilerinin (örn., yangından korunma, kaybolma, yaya becerileri, kötü niyetli kişilerin kaçırma girişimlerinden kaçınma, ilkyardım) gelişimsel yetersizliği olan bireylere öğretimine ilişkin son dönemde gerçekleştirilen çalışmalardan bazılarının özetlerine kısaca yer verilmiştir.

Yangından korunma becerileriyle ilgili olarak Garcia, Dukes, Brady,

Scott ve Wilson (2016) yaşları 4-5 arasında olan okulöncesi dönemdeki OSB olan üç çocuğa okul, ev ve rehabilitasyon merkezinde gerçekleştirdikleri öğretim uygulamalarıyla yangından korunmayı öğretmeyi amaçlamışlardır. Araştırmacılar yangından korunmanın öğretiminde model olma, prova yapma ve pekiştirmeden oluşan bir paketi kullanmışlardır. Araştırma çoklu başlama modeliyle gerçekleştirilmiş ve katılımcılara replike edilmiştir. Bulgular katılımcıların öğretim sona erdikten beş hafta sonra edindikleri yangından korunma becerisini koruduklarını ve farklı ortamlara genelleyebildiklerini göstermiştir.

Mechling, Gast ve Gustafson (2009) yaptıkları çalışmada zihin yetersizliği olan üç yetişkin bireye yangın söndürme becerilerini video modellerle öğretmenin etkililiğini değerlendirmişlerdir. Araştırma çoklu yoklama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Bulgular video modellerle öğretimin yangın söndürme becerilerinin öğretiminde etkili olduğunu göstermiştir. Katılımcılar öğrendikleri becerileri öğretimden 52 gün sonra da korumuşlar ve yeni örneklerle genelleyebilmişlerdir.

Kaybolduğunda yardım isteme becerileriyle ilgili olarak Bassette, Taber-Doughty, Gama, Alberto, Yakubova ve Cihak (2018) orta düzeyde yaşları 13-17 arasındaki zihin yetersizliği olan bireylere kaybolduklarında cep telefonu kullanmayı öğretmede video modellerle öğretim ve ipucunun giderek azaltılmasıyla öğretimin birlikte kullanılmasının etkililiğini inceleyen bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmada çoklu yoklama modeli kullanılmış ve katılımcılarla replike edilmiştir. Katılımcılardan toplumsal bir ortamda kaybolduğunu düşünerek bulunduğu yeri tanımlayan anahtar bir belirleyicinin (örn., işaret) fotoğrafını çekmesi ve göndermesi istenmiştir. Öğretim oturumları katılımcının okulunda, toplum temelli öğretim alanında ve yabancı bir toplumsal ortamda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tümü bulunduğu toplumsal ortamın resmini çekmeyi ve göndermeyi öğrenmişler ve öğrendikleri beceriyi farklı bir toplumsal ortama da genellemişlerdir.

Bergstrom ve arkadaşları (2012) yaşları 10-11 arasında değişen OSB tanılı üç katılımcıya kaybolmaları durumunda buldukları mağaza çalışanlarından yardım talep etmeyi öğretmişlerdir. Çalışma doğal ortamda gerçekleştirilmiş ve uygulama sırasında kuralları açıklama, rol oynama ve ödüllendirme süreçlerinden oluşan bir uygulama paketi kullanılmıştır. Araştırmada çoklu başlama modeli kullanılmıştır. Araştırma bulguları, çocukların kayboldukları mağazada mağaza çalışanlarından yardım isteme becerisini öğrendiklerini ve

bu öğretimin sunulmadığı farklı mağazalarda da öğrendikleri beceriyi sergilediklerini göstermiştir.

Yaya becerileriyle ilgili olarak Harriage, Blair ve Miltenberger (2016) tarafından yürütülen çalışmada aileler davranışsal beceri öğretimi ilkelerini kullanarak ve ipucunun giderek azaltılmasıyla öğretime yer vererek doğal ortamda yaşları 13-25 arasındaki OSB olan çocuklarına yaya becerilerini öğretmişlerdir. Araştırmada çoklu başlama modeli kullanılmış ve katılımcılarla replike edilmiştir. Bulgular ailelerin uygulama sürecini yüksek doğruluk düzeyiyle uygulayabildiklerini ve katılımcı çocukların yaya becerilerini öğrendiklerini göstermiştir. Ayrıca, bulgular çocukların öğrendikleri yaya becerilerini öğretim sona erdikten bir ay sonra da sergileyebildiklerini ve farklı ortamlara (örn., caddelerde) genellebildiklerini gösterir niteliktedir.

Kelley ve arkadaşları (2013) zihin yetersizliği ve gelişimsel yetersizliği olan yaşları 18-26 arasındaki dört yetişkin bireye video iPod üzerinden görüntülenen resim ipuçlarını kullanarak yaya yol bulma (navigasyon) eğitiminin etkililiğini incelemişlerdir. Araştırmada çoklu yoklama modeli kullanılmış ve katılımcılarla replike edilmiştir. Bulgular video iPod'daki resim ipuçlarıyla çeşitli konumlardan yayalara giden yaya navigasyon becerileri arasında işlevsel bir ilişki olduğunu göstermiştir. Kalıcılık verileri tüm katılımcıların video iPod'u kullanarak 232 güne kadar öğrendikleri rotaları kullanarak bir yerden başka bir yere gittiklerini ortaya koymuştur. Genelleme verileri katılımcıların eğitim almadıkları rotalarda da bu becerileri kullandıklarını göstermektedir. Sosyal geçerlilik verileri iPod eğitiminin bağımsız yaya navigasyon becerilerini öğretmek için yararlı ve pratik olduğunu ortaya koymuştur.

Kötü niyetli yabancı kişilerin kaçırma girişimlerinden kaçınma becerileriyle ilgili olarak Kutlu (2016) yaşları 10-13 arasında değişen OSB olan dört katılımcıya kötü niyetli yabancı kişilerin kaçırma girişimlerine uygun tepkide bulunmayı ve kapıyı çalan yabancı kişiye uygun şekilde tepki vermeyi içeren güvenlik becerilerinin öğretiminde video modelle birlikte ve yalnız sunulan sosyal öykülerin etkililiğini ve verimliliğini karşılaştırmıştır. Çalışmada güvenlik becerileri toplumsal ortam, okul ve katılımcıların evinde çalışılmıştır. Araştırmada uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli kullanılmıştır. Araştırma bulguları katılımcıların hedef güvenlik becerilerini öğrendiklerini ve bu becerileri 7, 14 ve 30 gün sonra da sergileyebildiklerini göstermektedir. Araştırmada öğretim uygulaması boyunca farklı kişiler tarafından gerçekleştirilen kaçırma girişimlerine yer verilerek katılımcıların beceriyi farklı kişilere genellemeleri sağlanmıştır.

Süzer (2015) yaşları 10-15 arasında değişen OSB olan üç katılımcıya ev, okul ve toplumsal ortamlarda sosyal öyküler aracılığıyla sunulan cinsel taciz/istismardan kaçınma/korunma becerilerinin öğretimini gerçekleştirmiştir. Araştırmada katılımcılar arası yoklama denemeli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları katılımcıların cinsel tacizden korunma becerisini kazandıkları, kazandıkları beceriyi öğretim sona erdikten 3 ve 5 hafta sonra da sergileyebildiklerini göstermektedir. Araştırmada öğretim oturumlarında çoklu örnekler yaklaşımına yer verilerek katılımcıların tacizden korunma becerisini farklı kişilere, ortamlara ve taciz girişimlerine genellemeleri sağlanmıştır.

İlkyardım becerileriyle ilgili olarak Yücesoy-Özkan (2013) zihin yetersizliği olan çocuklara ilkyardım becerilerinin öğretilmesinde (a) akran videolarıyla kendi kendine model olmanın etkililik ve verimliliklerini karşılaştırmayı, (b) yoklama oturumlarındaki hata düzeylerini analiz etmeyi, (c) ilkyardım becerilerinin edinim oturumlarında mağdur rolünü alan çocukların akranlarını gözlemleyerek ilkyardım becerilerini edinip edinemediklerini ve (d) araştırma bulgularının sosyal açıdan geçerli olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Katılımcılar yaşları 9-14 arasında değişen zihin yetersizliği olan üç çocuktan oluşmaktaydı. Araştırmada uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli kullanılmıştır. Bulgular hem akran videolarının hem de kendi kendine videoların etkili ve verimli olduğunu göstermektedir. Katılımcılar çoğunlukla sıralı ve topografik hatalar yapmışlardır. Acı çekenlerin rolünü oynayan katılımcılar her iki beceri setini sadece akranlarını gözlemleyerek kazanmıştır. Bulgular sosyal geçerlilik verilerinin olumlu olduğunu göstermektedir.

Ergenekon (2012) yaşları 7-9 arasında değişen OSB tanılı üç erkek öğrenciye basit ilkyardım becerileri öğretim paketini kullanarak ev içi kazalarında meydana gelen kesik, sıyrık ve hafif yanıklara ilkyardım yapmayı öğretmiştir. Becerinin öğretiminde hikaye okuma, beceriye ilişkin simülasyon oluşturma ve simülasyona ilişkin video izleme süreçlerini içeren bir öğretim süreci uygulanmıştır. Araştırmada yoklama denemeli davranışlararası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Bulgular katılımcıların ev içi kazalarında ilk yardım yapma becerilerini kazandıkları ve kazandıkları bu beceriyi öğretim sona erdikten 2, 4 ve 6 hafta sonra da gerçekleştirebildiklerini göstermiştir. Katılımcılar edindikleri becerileri kendilerinin ve araştırmacının vücudunun farklı bölgelerinde oluşan kesik, sıyrık ve hafif yanıklara ve farklı araç-gereçlere genelleyebilmişlerdir. Sosyal karşılaştırma yoluyla toplanan sosyal geçerlik bulguları uygulama öncesinde katılımcıların çalışmada hedeflenen becerileri

sergileyemediğini, aynı yaş düzeyindeki tipik gelişen akranların ise en az %78 düzeyinde bu becerileri sergileyebildiklerini göstermiştir.

Kıyak, Tuna ve Tekin-İftar (2019) zihin yetersizliği olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretildiği çalışmaları ele alarak *kapsamlı bir betimsel analiz* çalışması yapmışlardır. Araştırmacılar yaptıkları çalışmada alanyazında güvenlik becerilerinin öğretildiği çalışmalarda ağırlıklı olarak etkililik verilerinin toplandığını, kullanılan bu öğretim uygulamalarından hangilerinin daha verimli olduğunu ortaya koyabilecek yüksek nitelikli araştırmalara gereksinim olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar ayrıca uygulama güvenilirliği dikkate alınarak yürütülen çalışmalara da gereksinim duyulduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar yüksek uygulama güvenilirliğiyle yürütülen çalışmaların bulgularının doğru ve anlamlı olması açısından özel önem taşıdığını, araştırmacıların uygulama güvenilirliği açısından hangi kritik bileşenlere (uygulamacı davranışlarına) yer verdiklerini rapor etmelerinin güvenlik becerilerinin öğretimine ilişkin geliştirilecek kaynaklarda (örn., el kitabı vb.) önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Böylece güvenlik becerilerinin öğretimini yaygınlaştırabilmesini sağlamanın mümkün olabileceğini belirtmişlerdir.

Tekin-İftar ve arkadaşları (2018) OSB olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretildiği çalışmaları kapsamlı biçimde *sistemik olarak analiz* ettikleri ve etki büyüklüklerini hesaplayarak bu çalışmalarda kullanılan öğretim uygulamaları arasında bilimsel-dayanaklı uygulamalar olup olmadığını değerlendirdikleri bir *meta-analiz çalışması* yapmışlardır. Betimsel analiz bulguları güvenlik becerilerinin okulöncesi dönemdeki çocuklara öğretimi konusunda araştırma gereksinimi olduğunu gösterir niteliktedir. Analizler güvenlik becerilerinin OSB'nin yanı sıra ek yetersizliği olan katılımcılara da öğretilbildiğini göstermektedir. Araştırmacılar bu bulgunun özellikle araştırma gereksiniminin oldukça yoğun olduğu çoklu yetersizliği olan bireylerin eğitimleri konusunda oldukça cesaret verici olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında yer verdikleri araştırmalarda OSB olan bireylerle yaya becerileri, kaçırılmadan korunma, ilkyardım becerileri, yardım talep etme, ev içi güvenlik becerileri ve su içi güvenlik becerilerinin çalışıldığını; oysa güvenlik becerilerinin bu becerilerle sınırlı olmadığını ve ileride yapılacak araştırmalarda araştırmacıların güvenli ilişki kurma, karşı cinsle duygusal ilişki kurma, internetin güvenli kullanımı ve güvenlik alanında daha pek çok uygulama yürütülerek bu konuda alanı yönlendirebilecek bilgi ve bulgular sunmalarının önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar analiz ettikleri çalışmaların tamamında bire-bir öğretim düzenlemesiyle öğretim sunulduğunu, küçük grup ve

büyük grup öğretim düzenlemeleriyle güvenlik becerilerinin öğretimini irdeleyen çalışmalara gereksinim olduğunu dile getirmişlerdir. Özellikle grup öğretiminin ekonomik olma, gözleyerek öğrenmeye olanak sağlama gibi yararları düşünüldüğünde araştırmaya değer bir konu olduğu ileri sürülebilir. Araştırmacılar yaptıkları bu çalışmayla güvenlik becerilerinin öğretiminde ağırlıklı olarak “davranışsal beceri öğretimi” uygulamasının etkili olarak kullanıldığını ortaya koymuşlardır. Ancak davranışsal beceri öğretimi çeşitli bileşenleri içeren bir öğretim paketi olduğu için ileri araştırmalarda bu öğretim uygulamasının hangi bileşen ya da bileşenlerinin öğrenmeden sorumlu olduğunu ortaya koyabilecek nitelikte çalışmalara da gereksinim olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında (a) gelişimsel yetersizliği olan bireyler için yaşamsal önem taşıyan güvenlik becerilerinin ne olduğu, bu becerilerin alanyazında nasıl sınıflandırıldığı, gelişimsel yetersizliği olan bireylere neden öğretilmesi gerektiği, bu becerilerin öğretiminde hangi uygulamalardan yararlanıldığına ilişkin bilgilendirme yapmak ve (b) alanyazında yapılan araştırmaların, yapılan betimsel ve meta analiz çalışmalarının bulguları dikkate alınarak ailelere, öğretmenlere ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur. Güvenlik becerileri bireyin evde, okulda, işyerinde ve/veya toplumsal ortamlarda güvenliğini tehdit eden acil, beklenmedik ve tehlikeli durumları fark etmesi, bu durumlara karşı uygun sürede uygun davranışları sergilemesi, kendini koruması ve kişisel güvenliğini sağlaması gibi içinde hem psiko-motor hem de bilişsel farklı pek çok davranışı barındıran geniş bir beceri yelpazesinden oluşur. Gelişimsel yetersizliği olan bireyler için güvenli bir yaşamın anahtarı niteliğinde olan güvenlik becerilerinin onlara öğretilmesi yaşamsal önem taşımaktadır. Çünkü gelişimsel yetersizliği olan bireylerle yapılan çalışmalar bu bireylerin güvenlik risklerine maruz kalma oranının tipik gelişen akranlarından iki ya da üç kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Özel eğitim alanındaki gelişmeler (etkili öğretime ilişkin alanyazındaki gelişmeler, bilimsel dayanaklı uygulamaların sınıflarda daha fazla kullanılması, yasal düzenlemelerdeki zorunluluklar vb.) gelişimsel yetersizliği olan bireylerin bağımsız olarak toplumsal yaşamda işlevde bulunmasını desteklemektedir. Ancak gelişimsel yetersizliği olan bireylerin bağımsızlığı arttıkça bu bireyler güvenliklerini tehdit eden durumlarla daha sık yüz yüze gelmektedirler. Diğer taraftan alanyazında gelişimsel yetersizliği olan bireylerin tehlikeli bir durumu fark etme ve tanımlama, tehlikeli bir durumla karşılaştığında uygun sürede uygun davranışları sergileme, kendini koruma ve kişisel güvenliğini sağlama, kendisine yönelik

olumsuz bir durumu ya da suçu ebeveynlerine ya da çevresindeki kişilere bildirme ve yardım isteme gibi güvenlikle ilgili becerileri yerine getirmede çeşitli sınırlıklar yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu nedenle, güvenlik becerilerinin hangi yetersizlik kategorisinde olursa olsun tüm özel gereksinimli bireylere sistematik biçimde öğretilmesi yaşamsal önem taşımaktadır.

Güvenlik becerilerinin gelişimsel yetersizliği olan bireylere öğretilmesinin önemi araştırmalarla da ortaya konmasına rağmen, öğretim programlarında bu becerilerin öğretiminin ihmal edildiği görülmektedir. Alanyazında bu ihmalin ailelerden ve öğretmenlerden kaynaklanan bazı nedenleri olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan araştırma bulguları gelişimsel yetersizliği olan bireylerin sistematik öğretim sunulduğunda pek çok güvenlik becerisini öğrenebildiklerini, gerekli durumlarda günlük yaşamlarında öğrendikleri bu becerileri kullanabildiklerini göstermektedir. Alanyazında gelişimsel yetersizliği olan bireylere farklı güvenlik becerilerinin öğretimiyle ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiş, aynı zamanda güvenlik becerilerinin öğretimiyle ilgili 1970’li yıllardan günümüze (1970-2018) değin farklı araştırmacılar tarafından farklı aralıkları kapsayan betimsel analiz ve meta-analiz çalışmaları yapılmıştır. Bu araştırmaların bulgularından yola çıkarak güvenlik becerileriyle ilgili ailelere, alanda çalışan öğretmenlere ve araştırmacılara çeşitli öneriler sunulabilir:

- Anne-babalara, öğretmenlere, bireyin yakın çevresindeki kişilere güvenlik becerilerinin ne olduğuna ve gelişimsel yetersizliği olan bireylere neden öğretilmesi gerektiğine ilişkin çalışmalar planlanmalıdır.
- Ailelere güvenlik becerilerini nasıl çalışacakları konusunda bilgilendirici seminerler yapılabilir, el kitapçıkları hazırlanabilir.
- Öğretmen yetiştirme programlarına güvenlik becerilerinin nasıl kazandırılacağına ilişkin dersler konmalıdır.
- Hâlihazırda sistem içinde çalışan öğretmenlere güvenlik becerilerinin nasıl öğretileceğine ilişkin hizmet-içi seminerler, eğitimler vb. düzenlenmelidir.
- Güvenlik becerilerinin öğretimde toplum temelli öğretim, yerinde öğretim gibi düzenlemeler becerilerin öğretimini kolaylaştıran uygulamalardır. Dolayısıyla, öğretmenlerin bu uygulamaları kullanabilmesi için bürokratik konularda onlara esneklik sağlanmalıdır.

- Güvenlik becerilerinin öğretiminde öğretim teknolojileri ve destekleyici teknoloji uygulamalarının etkilerinin araştırıldığı çalışmalar planlanmalıdır.
- Güvenlik becerilerinin öğretiminde kullanılan öğretim uygulamalarından hangilerinin daha verimli olduğunu ortaya koyabilecek yüksek nitelikli araştırmalar gerçekleştirilmelidir.
- Yüksek uygulama güvenliğiyle yürütülen çalışmalar planlanmalıdır.
- Güvenlik becerilerinin okulöncesi dönemdeki çocuklara ve ek yetersizliğe sahip çoklu yetersizliği olan bireylere öğretimi konusunda daha fazla araştırma planlanmalıdır.
- Gelişimsel yetersizliği olan yetişkin bireylere yönelik güvenli ilişki kurma, karşı cinsle duygusal ilişki kurma, internetin güvenli kullanımı vb. daha seyrek çalışılan güvenlik becerileriyle ilgili çalışmalar planlanmalıdır.
- Alanyazında güvenlik becerilerinin ağırlıklı olarak bire-bir öğretim düzenlemesiyle öğretildiği görülmektedir. Oysa bu beceriler küçük ve büyük grup öğretim düzenlemeleriyle de öğretilir. Dolayısıyla, bu becerilerin gözleyerek öğrenmeye olanak sağlama ve ekonomik olma gibi yararları göz önünde bulundurularak bu öğretim düzenlemeleriyle gerçekleştirilen öğretim çalışmaları planlanmalıdır.
- Araştırmalar güvenlik becerilerinin öğretiminde ağırlıklı olarak “davranışsal beceri öğretimi” uygulamasının etkili olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Ancak davranışsal beceri öğretimi çeşitli bileşenleri barındıran bir öğretim paketi olduğu için ileri araştırmalarda bu öğretim uygulamasının hangi bileşen ya da bileşenlerinin öğrenmeden sorumlu olduğunu ortaya koyabilecek nitelikte araştırmalar planlanmalıdır.

Kaynakça

- Agran, M. ve Krump, M. (2010). A preliminary investigation of parents' opinions about safety skills instruction: An apparent discrepancy between importance and expectation. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 45(2), 303-311.
- Agran, M., Krump, M., Spooner, F. ve Traice-Lynn, Z. (2012). Asking students about the importance of safety skills instruction: A preliminary analysis of what they think is important. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 37(2), 45-52.

- Akmanoğlu, N. ve Tekin-İftar, E. (2011). Teaching children with autism how to respond to the lures of strangers. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 15(2), 205-222.
- Bahadır, G. B., Oral, A. ve Güven, A. (2011). Çocukluk çağı travmaları ve önlenmesinde koruyucu hekimliğin rolü. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(2), 243-250.
- Bambara, L. M., Browder, D. M. ve Koger, F. (2006). Home and community. In M. E. Snell, and F. Brown (Eds.), *Instruction of students with severe disabilities* (p. 529-544). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Bambara, L. M., Koger, F. ve Bartholomew, A. (2014). Building skills for home and community. In M. E. Snell, and F. Brown (Eds.), *Instruction of students with severe disabilities* (p. 409-448). Pearson New International Editon.
- Bassette, L. A., Taber-Doughty, T., Gama, R. L., Alberto, P., Yakubova, G. ve Cihak, D. (2018). The use of cell phones to address safety skills for students with a moderate ID in community-based settings. *Focus on Autism and other Developmental Disabilities*, 33(2), 1-11. doi.org/10.1177/1088357616667590
- Batu, S., Ergenekon, Y., Erbas, D. ve Akmanoglu, N. (2004). Teaching pedestrian skills to individuals with developmental disabilities. *Journal of Behavioral Education*, 13(3), 147-164.
- Bergstrom, R., Najdowski, A. C. ve Tarbox, J. (2012). Teaching children with autism to seek help when lost in public. *Journal of Applied Behaviour Analysis*, 45(1), 191-195.
- Bruder, C. ve Kroese, B. (2005). The efficacy of interventions designed to prevent and protect people with intellectual disabilities from sexual abuse: A review of the literature. *The Journal of Adult Protection*, 7(2), 13-27. doi.org/10.1108/14668203200500009
- Bryen, N., Carey, D. A. ve Frantz, B. (2003). Ending the silence: Adults who use augmentative communication and their experiences as victims of crimes. *Augmentative and Alternative Communication*, 19(2), 125-134. doi.org/10.1080/0743461031000080265
- Carruth, A. K., Pryor, S., Cormier, C., Bateman, A., Matzke, B. ve Gilmore, K. (2010). Evaluation of a school-based train-the-trainer intervention program to teach first aid and risk reduction among high school students. *Journal of School Health*, 80(9), 453-460.
- Christensen, A. M., Lignugaris-Kraft, B. ve Fiechtl, B. J. (1996). Teaching pairs of preschoolers with disabilities to seek adult assistance in response to simulated injuries: Acquisition and promotion of observational learning. *Education and Treatment of Children*, 17, 3-18.
- Clees, T. J. ve Gast, D. L. (1994). Social safety skills instruction for individuals with disabilities: A sequential model. *Education and Treatment of Children*, 17, 163-185.
- Collins, B. C., Wolery, M. ve Gast, D. L. (1991). A survey of safety concerns for students with special needs. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 26, 305-318.
- Çelik-İnanç, D., Uğur-Baysal, S., Coşgun, L., Taviloğlu, K. ve Ünüvar, E. (2008a). Çocukluk yaralanmalarında hazırlayıcı nedenler. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 43(4), 84-88.

- Çelik-İnanç, D., Uğur-Baysal, S., Çetin, Z., Coşgun, L., Taviloğlu, K. ve Ünüvar, E. (2008b). Çocukluk çağında yaralanma kontrolü: Ailenin davranışı ve güvenlik danışmanlığı. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 43, 127-134.
- Davis, T. N., Durand, S., Bankhead, J., Strickland, E., Blengen, K., Dacus, S., ... Machalicek, W. (2013). Brief report: Latency functional analysis of elopement. *Behavioral Interventions*, 28, 251-259.
- Dixon, D., Bergstorm, R., Smith, M. N. ve Tarbox, J. (2010). A review of research on procedures for teaching safety skills to persons with developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 31, 985-994.
- Dogoe, M. S., Banda, D. R., Lock, R. H. ve Feinstein, R. (2011). Teaching generalized reading of product warning labels to young adults with autism using the constant time delay procedure. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 46(2), 204-213.
- Ergenekon, Y. (2012). Otizmlı çocuklara videoyla model olma kullanarak ev kazalarında basit ilkyardım becerilerinin öğretimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 12(4), 2739-2766.
- Fisher, M. H., Burke, M. M. ve Griffen, M. M. (2013). Teaching young adults with disabilities to respond appropriately to lures from strangers. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 46(2), 528-533. doi.org/10.1002/jaba.32
- Garcia, D., Dukes, C., Brady, M. P., Scott, J. ve Wilson, C. L. (2016). Using modeling and rehearsal to teach fire safety to children with autism. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 49(3), 699-704.
- Harriage, B., Blair, K. C. ve Miltenberger, R. (2016). An evaluation of a parent implemented in situ pedestrian safety skills intervention for individuals with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46, 2017-2027.
- Hoch, H., Taylor, B. A. ve Rodriguez, A. (2009). Teaching teenagers with autism to answer cell phones and seek assistance when lost. *Behavior Analysis in Practice*, 2(1), 14-20.
- Jang, J., Mehta, A. ve Dixon, D. R. (2016). Safety skills. In N. N. Singh (Ed.), *Handbook of evidence based practices in intellectual and developmental disabilities* (p. 923-941). Springer International Publishing, ISBN 978-3-319-26583-4 (eBook).
- Kelley, K. R., Test, D. W. ve Cooke, N. L. (2013). Effects of picture prompts delivered by a video iPod on pedestrian navigation. *Exceptional Children*, 79, 459-474.
- Kenny, M. C., Bennett, K. D., Dougrey, J. ve Steele, F. (2013). Teaching general safety and body safety training skills to a latino preschool male with autism. *Journal of Child and Family Studies*, 22(8), 1092-1102.
- Kıyak, Ü. E., Tuna, D. M. ve Tekin-İftar, E. (2019). Zihin yetersizliği olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretimi: Kapsamlı betimsel analiz. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(1), 143-176.
- Kim, Y. (2010). Personal safety programs for children with intellectual disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 45(2), 312-319.
- Kutlu, M. (2016). *Otizmlı bireylere yabancı kişilerden korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykülerin yalnız sunumuyla video modelle birlikte sunulmasının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Levy, H. ve Packman, W. (2004). Sexual abuse prevention for individuals with mental retardation: Considerations for genetic counselors. *Journal of Genetic Counseling*, 13(3), 189-205.
- Matson, J. L. (1980). Preventing home accidents: A training program for the retarded. *Behavior Modification*, 4, 397-410.
- Mazzucchelli, T. G. (2001). Feel safe: A pilot study of a protective behaviours programme for people with intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 26(2), 115-126.
- Mechling, L. C. (2008). Thirty year review of safety skill instruction for persons with intellectual disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 43(3), 311-323.
- Mechling, L. C., Gast, D. L. ve Gustafson, M. R. (2009). Use of video modeling to teach extinguishing of cooking related fires to individuals with moderate intellectual disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44(1), 67-79.
- Miltenberger, G. R. (2008). Teaching safety skills to children: Prevention of firearm injury as an exemplar of best practise in assessment, training, and generalization of safety skills. *Behavior Analysis in Practice*, 1, 30-36.
- Miltenberger, R. G. ve Gross, A. C. (2011). Teaching safety skills to children. In W. W. Fisher, C. C. Piazza, and H. S. Roane (Eds.), *Handbook of applied behaviour analysis*. (p. 417-430) NY: The Guildford Press.
- Ozen, A. (2008). Teaching emergency phone numbers to youth with developmental disabilities. *International Journal of Special Education*, 23(2), 85-95.
- Özdemir, U., Reşitoğlu, S., Tolunay, O., Çelik, T., Celiloğlu, C., Karakılıç, A., ... Çelik, Ü. (2016). Çocuk acile başvuran ev kazalarının değerlendirilmesi. *Çocuk Acil ve Yoğun Bakım Dergisi*, 3, 146-150.
- Peterson, L. (1984). Teaching home safety and survival skills to latch-key children: A comparison of two manuals and methods. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 17, 279-293.
- Ramirez, M., Fillmore, E., Chen, A. ve Peek-Asa, C. (2010). A comparison of school injuries between children with and without disabilities. *Academic Pediatrics*, 10(5), 317-22.
- Sirin, N. ve Tekin-Iftar, E. (2016). Opinions of Turkish parents and teachers about safety skills instruction to children with autism spectrum disorders: A preliminary investigation. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(8), 2653-2665. doi.org/10.1007/s10803-016-2809-2
- Strickland, D. C., McAllister, D., Coles, C. D. ve Osborne, S. (2007). An evolution of virtual reality training designs for children with autism and fetal alcohol spectrum disorders. *Topics in Language Disorders*, 27(3), 226-241.
- Summers, J., Tarbox, J., Findel-Pyles, R. S., Wilke, A. E., Bergstrom, R. ve Williams, W. L. (2011). Teaching two household safety skills to children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5, 629-632.
- Süzer, T. (2015). *Otizimli bireylere cinsel istismardan korunma becerilerinin öğretiminde sosyal öykülerin etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şirin, N. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretimine ilişkin anne-babaların, öğretmenlerin ve akademisyenlerin görüş*

- ve önerileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taber, T. A., Alberto, P. A., Seltzer, A. ve Hughes, M. (2003). Obtaining assistance when lost in the community using cell phones. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 28(3), 105-116.
- Taylor, B. A., Hughes, C. E., Richard, E., Hoch, H. ve Coello, A. R. (2004). Teaching teenagers with autism to seek assistance when lost. *Journal of Applied Behaviour Analysis*, 37, 79-82.
- Tekin-İftar, E., Olçay-Gül, S., Şirin, N., Bilmez, H. ve Değirmenci, H. D. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere yönelik güvenlik becerilerinin öğretimi çalışmalarının kapsamlı değerlendirilmesi ve meta analizi. Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Sonuç Raporu, Proje No: 1608E588.
- Timko, T. C. ve Sainato, D. M. (1999). Effects of first aid training using small group instruction with young children with disabilities. *Journal of Early Intervention*, 22(4), 323-336.
- Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK (2018). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. Sayı: 27596, 18 Nisan 2018. www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27596
- Wehmeyer, M. L. ve Shogren, K. A. (2015). Self-determination and choice. In N. N. Singh (Ed.), *Handbook of evidence-based practices in intellectual and developmental disabilities* (pp. 561-584). Spring Publishing.
- Wilczynski, S. M., Connolly, S., Dubard, M., Henderson, A. ve McIntosh, D. (2015). Assessment, prevention, and intervention for abuse among individuals with disabilities. *Psychology in the Schools*, 52(1), 9-21. doi.org/10.1002/pits.21808
- Wiseman, K. V., McArdell, L. E., Bottini, S. B. ve Gillis, J. M. (2017). A meta-analysis of safety skill interventions for children, adolescents, and young adults with autism spectrum disorders. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 4, 39-49. doi:10.1007/s40489-016-0096-7
- Wright, T. ve Wolery, M. (2011). The effects of interventions related to street crossing and individuals with disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 1455-1463. doi:10.1016/j.ridd.2011.03.019
- Yıldırım-Sarı, H. ve Girli A. (2012). Gelişimsel yetersizliği olan çocuklarda kaza ve yaralanma. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15(4), 283-287.
- Yücesoy-Özkan, S. (2013). Comparison of peer and self-video modeling in teaching first aid skills to children with intellectual disability. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48(1), 88-102.